

Герасименко Леся

**«ДАВИДОВІ ПСАЛМИ» Т. ШЕВЧЕНКА В ЖАНРІ ХОРОВОЇ
МІНІАТЮРИ (НА ПРИКЛАДІ «ПСАЛМА 81» Л. ДУМИ)**

Висвітлено специфіку композиторської інтерпретації Шевченкового тексту в хорovій мініатюрі. Зіставлено композиційну будову поетичного першоджерела та музичного твору, розглянуто версифікаційні особливості вірша Т. Шевченка «Між царями-судіями» та його музичне прочитання. Визначено найважливіші жанрові риси хорovої мініатюри в «Псалмі 81» Людмили Думи.

Ключові слова: «Давидові псалми» Т. Шевченка, хорova мініатюра, «Псалом 81» Людмили Думи.

Починаючи з 1911 року¹ і до наших днів, поетичний цикл «Давидові псалми» Т. Шевченка є незмінним першоджерелом української хорovої шевченкіани. Нині нараховується більше двадцяти різних музичних інтерпретацій цієї віршової збірки, утім, в музикознавчій галузі питання втілення поетичного циклу «Давидові псалми» Т. Шевченка досі залишається практично недослідженим. Існують лише поодинокі праці стосовно композиторської роботи з окремими переспівами Кобзаря, але комплексний аналіз підходів до циклу в цілому дотепер, на жаль, відсутній.

Між тим, опуси українських митців на тексти переспівів «Давидових псалмів» Т. Шевченка приголомшують не тільки численністю, але й різноманіттям жанрових реалізацій. Зокрема, неабиякої популярності серед авторів останнім часом набуває хорova мініатюра, якій властиве концентроване відбиття надзвичайно ємкого художнього змісту, зумовленого провідним значенням поетичного слова, в умовах малої форми. До таких зразків належать опуси Євгенії Марчук, Василя Гайдука, Людмили Думи, Віктора Тиможинського та інших.

¹ М. Лисенко першим із українських композиторів звернувся до поетичного циклу Т. Шевченка, написавши хорovu поему «Давидів псалом» (на текст псалма №43).

Об'єктом цього дослідження стала хорова мініатюра Людмили Думи² «Псалом 81», а **метою** – висвітлення специфіки композиторської реалізації Шевченкового тексту в зазначеному жанрі.

Актуальність пропонованої розвідки пояснюється, перш за все тим, що розглядуваний твір є маловідомим широкому загалу, оскільки був написаний порівняно нещодавно, у 2014 році (з нагоди 200-ліття від дня народження Т. Шевченка). Насущність обраної теми підкріплюється також недостатньою вивченістю вагової галузі хорової шевченкіани, пов'язаної з циклом «Давидових псалмів».

Чому для втілення композиторка обрала саме Псалом 81? За словами В. Домашовця, шостий переспів Т. Шевченка є «суворим докором для всіх “богів”, які розпаношилися над людьми, і для тих, які, приймаючи владу, складала присягу, що будуть з добрим сумлінням виконувати правосуддя і підтримувати закон, але, прийнявши владу, в інтересі особистої наживи й швидкого збагачення кинули під ноги й потоптали свою присягу, і закон, і правосуддя» [3, 79]. Тобто, поет, услід за царем Давидом, засуджує несправедливих царів («земних богів») і передбачає для них справедливий Божий суд [1, 42]. Як бачимо, поетичний текст Псалма 81 Т. Шевченка вражає масштабністю і складністю змісту, насиченістю громадянським пафосом. Крім того, це єдиний переспів у циклі, котрий не підпорядковується улюбленому 14-складовому розміру поета – так званому «коломиївському» віршу. Тому природним є інтерес щодо засобів втілення піднесеного набатного звучання Шевченкового Псалма 81 в жанрі хорової мініатюри.

² ДУМА Людмила Степанівна (03. 02. 1959, Львів) – композиторка, музикознавець, педагог. Закінчила Львівську консерваторію по класу композиції (у В. Фліса) та по класу фортепіано (у М. Кушніра), асистентуру в Ленінградській консерваторії (у класі С. Слоніського). Нині працює на кафедрі композиції та інструментовки Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка.

Перше питання, котре виникає при розгляді твору Л. Думи – це ставлення композиторки до поетичного тексту та, зокрема, його розподіл між розділами музичної форми.

В цілому, Псалом 81 Т. Шевченка можна поділити на чотири розділи (див. таблицю 1): перший —вступне слово псалмоспівця, котрий змальовує майбутні події; другий розділ – пряма мова небесного Владика; третій розділ – продовження думки Господа устами псалмоспівця; четвертий розділ – підсумовуюче благальне слово автора.

Зазначимо, що при створенні музичної композиції авторка точно наслідує структурну логіку віршового першоджерела, розподіляючи шість віршів поезії між чотирма розділами. Тож, форма «Псалма 81» тяжіє до контрастно-зіставної (див. таблицю 2).

Хоча розділи розглядуваного твору невеликі за розмірами, але вони яскраво контрастують одне з одним на всіх фактурних рівнях (тематизм, тональність, тип викладу). Кожен вірш Шевченкового переспіву композиторка виділяє зміною фактурного викладу. Так, перший вірш псалма 81 «Між царями-судіями на раді великій» (I-й розділ мініатюри) має акордове рішення. Другий вірш Шевченкового переспіву «Доколи будете стяжати і кров невинну розливати» композиторка виділяє зміною викладу музичного матеріалу – замість акордової фактури використовується поліфонічна.

Таблиця 1. Структура тексту Псалма 81 Т. Шевченка

1 розділ	2 розділ	3 розділ	4 розділ
Між царями-судіями На раді великій Став земних владик судити Небесний Владика.	«Доколи будете стяжати І кров невинну розливати Людей убогих? а багатим Судом лукавим помагати? Вдові убогій допоможіте, Не осудіте сироти І виведіть із тісноти На волю тихих, заступіте од рук неситих»	Не хотять познать, розбити тьму неволі, І всеє Господа глаголи, І всеє плачється земля. Царі, раби — однакові Сини перед Богом, І ви вмрете, як і князь ваш І ваш раб убогий.	Встань же, Боже, суди землю І судей лукавих. На всім світі Твоя правда. І воля, і слава.

Таблиця 2. Структура «Псалма 81» Л. Думи

I розділ А (вступ)	II розділ В	III розділ С	IV розділ D
Між царями-судіями	«Доколи будете стяжати	Не хочать познать,	Встань же, Боже,
На раді великій	І кров невинну розливають	розбити тьму неволі,	суди землю
Став земних владик	Людей убогих? а багатим	І всеє Господа глаголи,	І судей лукавих.
судити	Судом лукавим	І всеє плачеться земля.	На всім світі Твоя
Небесний Владика.	помагать?	Царі, раби — однакові	правда.
	Вдові убогій допоможіте,	Сини перед Богом,	І воля, і слава.
	Не осудіте сироти	І ви вмрете, як і князь	І воля, і слава.
	І виведіть із тісноти	ваш	
	На волю тихих, заступіте	І ваш раб убогий.	
	од рук неситих»		
<u>14-складник</u>	<u>17-складник (9+8)</u>	<u>17-складник</u>	<u>14-складник</u>
8 тт.	18 тт.	13 тт.	10 тт.

Всього 49 тактів

Відмітимо, що поліфонічні прийоми авторка застосовує вкрай «дозовано» – короткі імітаційні переклички голосів, «текстова поліфонія» вводяться переважно для підкреслення змістовно вагомих слів. Третій вірш «Вдові убогій допоможіте» відрізняється найбільшим розшаруванням фактури на окремі тематичні пласти. Початок четвертого вірша «Не хочать познать, розбити тьму неволі» Л. Дума виокремлює новим способом викладу матеріалу – соло басової групи на фоні хорового *mormorando*. П'ятий вірш «Царі, раби – однакові сини перед Богом» знову відрізняється поліпластовістю. І, нарешті, в шостому вірші «Встань же, Боже» знову превалює акордовий виклад.

Показово, що відхилення від 14-складової ритмічної структури вірша, яке допускає сам поет, Л. Дума дбайливо відтворює в своєму опусі завдяки зміні фактури. Акордовий виклад матеріалу (відповідає 14-складнику) першого та четвертого розділів виконує обрамлюючу функцію твору. Зміна рахівної долі поезії Т. Шевченка зумовлює поступове розшарування фактури музичного твору в середніх розділах та сприяє динамізації розвитку. Тож можна уповні говорити про певну фактурну драматургію

твору (акордовий виклад – поліфонізація – акордовий виклад), адже авторка майстерно виділяє кожен вірш Шевченкової поезії, логічно вибудовуючи форму в цілому.

Слід побіжно відмітити, що різноманітна деталізація фактури на коротких проміжках твору, загальний об'єм якого всього 49 тактів, є однією із характерних ознак жанру хорової мініатюри в цілому. Так, М. Варакута в своєму авторефераті відмічає, що для хорової мініатюри «характерне психологічне навантаження на кожен семантичну деталь» [2, 5]. Тобто, мініатюра відрізняється від решти жанрів саме деталізацією письма – особливим змістовним навантаженням кожного елементу музичної виразності (мотивів, елементів фактури, ладотональних змін), концентрацією звучання у часі й просторі.

Жанровою ознакою хорової мініатюри також є прийом вибудовування стислої кульмінації як на макро-, так і на мікрорівні. Так, наприкінці II-го розділу композиторка досягає апогею розвитку протягом всього лише двох тактів:

Нотний приклад 1.

Л. Дума «Псалом 81», тт. 22–24

The musical score is written for four parts: Soprano, Alto, Tenor, and Bass. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The score includes dynamic markings such as *f*, *ff*, *cresc.*, and *subito p*. The lyrics are in Ukrainian and describe a scene of a storm and a plea for help.

He o - су - ді - те ви - ве - діть на во - лю ви - ве - діть...
He o - су - ді - те ви - ве - діть на во - лю ви - ве - діть на во - лю всіх...
І ви - ве - діть із ті - сно - ти всіх ти - хих,
І ви - ве - діть із ті - сно - ти на во - лю ти - хих,

Нагнітання драматизму підсилюється поліпластовістю фактури. Хор виконує інструментальну функцію, адже тематичні переключки між сопрано та альтами асоціюються із переборами струн на кобзі. Раптове *subito piano* підсилює виділення слова «тихих», що набуває семантичного значення. Цей приклад можна віднести до розряду так званих тихих кульмінацій, котрі відбуваються в мікромасштабах.

Показовою є також детальна мотивна робота Л. Думи на тематичному рівні. Наприклад, внаслідок зміни фактурного викладу в третьому вірші «*Не осудіте сироти*» (кульмінація I розділу) авторка вводить ламентозну ритмо-формулу (див. нотний приклад 1 на слові «*виведіть*» у альтів), яка набуває семантичного значення зжаття простору – «*тісноти*».

Важливу роль в драматургії «Псалма 81» відіграє тональний розвиток. Не зважаючи на те, що чітко визначити тональність вдається не завжди, на початку і наприкінці твору відчувається наявність певних тональних центрів (*d moll – D dur(h moll)*). У I розділі явно превалює тональність *d moll*, ясно прослідковуються тоніко-домінантові устої:

Нотний приклад 2.

Л. Дума «Псалом 81», тт. 1–3

Між ца - ря - ми й су - ді - я - ми на ра - ді
Між ца - ря - ми й су - ді - я - ми на ра - ді
Між ца - ря - ми й су - ді - я - ми на ра - ді
Між ца - ря - ми й су - ді - я - ми на ра - ді

Поступово тональність ніби «розпливається», внаслідок хроматизації тематизму. III розділ демонструє крайній прояв розщеплення тональної

системи (т. 25), що викликає асоціації з атональною організацією. Далі відбувається поступове повернення до тонального центру (*d moll*); в IV розділі панує паралельно-змінний лад (*D dur–h moll*).

Що стосується тематизму «Псалма 81» в цілому, то він явно виявляє зв'язок з народнопісенними українськими жанрами. Про це свідчать мелодичні звороти оспівування стійких ступенів, терцеві втори, рух паралельними квінтами. Самобутньою ознакою стилю композиторки є хроматизація кінцівок окремих мотивів, фраз, речень.

Таким чином, «Псалом 81» Людмили Думи цілком відповідає жанровому визначенню хорової мініатюри, відмінною рисою якої є, найперше, семантична навантаженість окремих деталей та філігранна робота на мікрорівні в одночасному поєднанні зі змістовною ґрунтовністю.

Композиторка бережно ставиться до поетичного першоджерела, відображаючи його структуру у власній композиції. Крім того, вона тонко відбиває в музиці зміну віршового розміру Шевченкової поезії, завдяки поліфонізації фактури. Л. Дума демонструє також майстерне сполучення різних типів фактури на невеликих проміжках твору. До того ж на мікромасштабному рівні вона вибудовує й кульмінації, семантично навантажуючи окремі ритмо-мотиви.

Хоча в жанрі мініатюри зазвичай розкривається сфера духовного життя людини, поглиблюється лірико-психологічна образність, «Псалом 81» Л. Думи відрізняється епічністю задуму, що обумовлено віршовим першоджерелом. На нашу думку, композиторка вдало справилася з нелегким завданням втілення глобального змісту в стислих музичних масштабах, адже саме принцип «відображення великого в малому» і є провідною ознакою мініатюрних форм в музиці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран Г. В., Баран І. М. Мова Шевченкових переспівів Давидових псалмів / Г. В. Баран, І. М. Баран // Українська мова. – 2015. – № 4. – с. 36–58.

2. Варакута М. І. Жанр хорової мініатюри в сучасній українській музиці (на прикладі творчості В. Зубицького) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. мистецтвознавства / М. І. Варакута. — Одеса: ОДМА ім. А. В. Нежданової, 2011. — 17 с.
3. Домашовець В. Г. Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка / В. Г. Домашовець. — Оттава-Морріс Плейнс, 1992. — 159 с.

Леся Герасименко. «Давидовы псалмы» Т. Шевченко в жанре хоровой миниатюры (на примере «Псалма 81» Л. Думы). Научный руководитель – кандидат искусствоведения, доцент, докторант кафедры теории музыки Беличенко Наталья Николаевна. Харьковский национальный университет искусств имени И. П. Котляревского. Раскрыта специфика композиторской интерпретации Шевченковского текста в хоровой миниатюре. Сопоставлено композиционное строение поэтического первоисточника и музыкального произведения, рассмотрены версификационные особенности поэзии Т. Шевченко и их музыкальное прочтение. Определены важнейшие жанровые черты хоровой миниатюры.

Ключевые слова: «Давидовы псалмы» Т. Шевченко, хоровая миниатюра, «Псалом 81» Людмилы Думы.

Lesia Herasymenko. «Psalms of David» by T. Shevchenko in the genre of choral miniatures (on the example of «Psalm 81» by L. Duma). Supervisor – Candidate of Art Criticism, Associate Professor and Doctoral Candidate at the Department of theory of music Belichenko Nataliya. I. P. Kotlyarevsky Kharkiv National University of Arts. The specific of the composer interpretation of Shevchenko's text in choral miniature are highlighted. The compositional structure of the poetic source and musical composition is compared, the versification features of T. Shevchenko's verse "Between the kings-judges" and his musical reading are considered. The most important genre features of the choral miniature in "Psalm 81" by Lyudmila Duma are determined.

Keywords: «Psalms of David» by T. Shevchenko, choral miniature, «Psalm 81» by Lyudmila Duma.